

Stara škola

Danas se sve otima za mladež, osobito za školsku mladež. Što se tiče metode poučavanja i gradiva za obuku, nalazimo danas po raznim evropskim zemljama dvije krajnje metode. Jedna stara klasična škola, a druga što više realistična. Po sredini je ona, koja nastoji oboje spojiti.

Mi se ovdje osvrćemo na prvu te je pretresamo s njezine dobre strane, a svakom će biti lako na temelju ove studije modernu školu podvrći kritici.

Historijski seže klasička škola sve do starih Rimljana i Grka; jer su se njihovi mladići već od svojih klasika naučili umjetnosti svoje misli i ukusno izricati. Učitelji su im t. zv. rhetores, kakovim je bio i Kvintilijan, čija je teorija sloga još dandanas na glasu. Sa školom su spojili tje-lovježbu (gimnastiku, gimnazó), odakle je ime gimnazija.

Nije čudo, da su stari takvu školu, koja je na ugodan način vježbala duševne i tjelesne sile, nazvali igrom (ludus) i da im je bila zabava za slobodno vrijeme.

Ova se je metoda nastavila u vrijeme sv. otaca kroz cijeli srednji vijek u samostanskim i katedralnim, a u novo vrijeme u isusovačkim školama. Glasovita Ratio atque institutio studiorum od generala Aquavive (1782) nikla je iz dotadašnje prakse. Ovom je naredbom Družba odmah s početka odredila svoj način predavanja za sva vremena i za sve zemlje.

Isto učiniše protestanti u svojoj melanhtonskoj školi, koja se bitno ne razlike od predašnje.

Ukinućem Družbe Isusove (1773) doš'e su njihove glasovite škole u tuđe ruke. Već od 15. vijeka nastala je među učenjacima nova struja, koja se bacila više na realne predmete, matematiku, kemiju, fiziku, prirodopis, moderne jezike, a otkako su našli cijeli novi svijet (Ameriku i Oceaniju), i na zemljopis. Glasovita imena kao Bako Veralunski, Komensky dadoše ovoj struji neki vanjski sjaj, a budući da ovi predmeti ne traže toliko mozganja kao klasični jezici i filozofija (kako je to u strogim isusovačkim školama), nije čudo, da su se ove realističke škole vrlo raširile napose među protestantima. Osobito osvojiše zapušteno školstvo one mješovite škole, koje su pokraj realnih predmeta još nešto sačuvale od starih jezika, te su se širile po cijeloj srednjoj Evropi, kad je nestalo Isusovaca. Samo u romanskim zemljama sačuvala se još više manje stara isusovačka škola, osobito kad su god. 1814. opet uskrsnuli Isusovci. Oni su sad kao savremeni ljudi računali s modernim duhom vremena te su po novoj Ratio studiorum, izdanoj od generala Roothama g. 1832, također svaki dan dali nešto vremena realnim predmetima u razdiobi sati.

Kao glavni cilj gimnazije stavili su si stari Isusovci, da mladiće dovedu dotle te mogu danas sutra postati učeni ljudi, koji se mogu snaći u zdravoj filozofiji i drugim strukama. Družba je naime uvidjela da mnoga nesreća novog pače svih vremena dolazi od zbrke pojmova, a ta zbrka opet, odatle, što svijet nezna više filozofirati, kao što su to znali stari veleumi. U tu svrhu dijelili su svoje nauke u gramatiku, retoriku i filo-

fiju. Gramatika i retorika bile su gimnazija u užem smislu, filozofiju nazivali bi licej.

Zanimljivim prilogom za povijest jest i prošlost isusovačkih škola po našim stranama stare isusovačke škole, kakove su bile u Hrvatskoj na Griču u Zagrebu kroz 167 godina, u Varaždinu, u Požegi, na Rijeci, u Dubrovniku, u Ljubljani.

1. Nacrt stare škole.

Stara gimnazija (u užem smislu) obuhvaćala je šest razreda. Historičar kolegija sv. Katarine u Zagrebu navodi nam g. 1656. naslove pojedinih učitelja ili razrednika: 1. Parvista, 2. Principista, 3. Gramatista, 4. Sytaxista, 5. Poeta, 6. Rhetor. Ova imena označuju katkad i učenike dotičnih razreda.

1. razred

zvao se »infima« (vel parva), a daci parvuli (mališi), jer su još bili djeca. Niveau ove škole bio je više pučke škole nego li gimnazije; dakle nekakva vrst pripravnog razreda.

U ovoj školi učila se slovnica materinskog jezika, a od latinskog redovite sklonidbe imena i sprezanje pravilnih glagola, kao i 14 najglavnijih pravila sintakse po gramatici O. Emanuela Alvareza. Za metodu valjalo je načelo: Praecepta pauca, exercitatio plurima (Malo pravila, a vrlo mnogo vježbe).

Ovaj razred prepuštali bi Isusovci prema svojim ustanovama radije privatnoj obuci n. pr. župnika, kapelana ili oca dotičnog djeteta. Stoga govori Ratio studiorum samo o tri razreda gramatke. No gdje je potreba bila, Isusovci su i sami mališe poučavali. Tako n. pr. ovaj razred nikad nije manjkao na »Griču«. Valjda je to stoga bilo, jer nije bilo dosta škola po Hrvatskoj. Parva bila je dakako najbrojniji razred. Tako u Ljubljani nalazimo g. 1753. među 380 učenika 110 mališa. Od ovih malih junaka izabrali bi profesori one, za koje su mislili, da valjaju za gimnaziju. Ostale bi vratili »ad aratrum«.

2. razred

ili »infima classis grammaticae«. Svrha je toga razreda bila: potpuno poznavanje latinskih oblika i početak sintakse. S početka školske godine opetovao bi profesor-principista sve, što god su imali u prvom razredu, te bi gledao, da ovaj svoj pensum (zadaću) svrši već u prvom poljeću, da može još jednom sve opetovati, što god su novoga uzeli. Tako su svu materiju po tri puta prošli. A ovako se radilo po svim razredima.

Uopće su Isusovci mnogo držali do opetovanja. »Repetitio est mater studiorum« bijaše njihovo načelo. Zato bi i sve, što god su uzeli kroz tjedan zadali za subotu. To je t. zv. »repetitio sabbatina«. Zadnji dan mjeseca bila je poslije temeljitog proučavanja materije prošlog mjeseca zadaća »pro loco«. To bijaše važna događaj u očima daka. Svaki bi razrednik razdjelio naime svoj razred u dva

tabora, n. pr. castra Romanorum i castra Carthaginiensium. Jedni su na desnoj polovici klupa sjedili, a drugi na lijevoj. No ona dva duka, koji su najbolje bili izradili mjesečnu zadaću postali bi zapovjednici (imperatores) za buduću mjesec svaki u svojem taboru. To bijaše velika čast, te je svaki od njih sjedio na prvom mjestu na svojoj strani. Njima su bila dodijeljena dva legata koji su imali pod-officira (decurione) više ili manje, već prema broju učenika. Svaki legat i svaki decurio sjedio bi na čelu klupe te je s početka obuke svoju momčad ispitivao o svemu, što je bilo zadano.

A bilo je toga dosta: Najprije nekoliko pitanja iz katekizma koji su se na koncu popoldnašnje obuke tumačili. Mali bi učili mali, srednji srednji, a 4 razred veliki katekizam sv. Petra Kanizija. Veliki su daci učili čak Catechismus Romanus. Poslije katekizma pitala se odmah gramatika, koja se učila na izust, kao i ona, što su iz svoje krestomatije prevodili, većinom lake komade iz Cicerona (n. pr. kratki listovi). To je sve bio t. zv. exercitium memoriae. U sabotu je bilo opće opetovanje.

Škola je trajala svaki dan po 2 sata prije podne i dva sata poslije podne. Od ova 4 sata otpala su tri sata na glavni predmet latinski jezik i jedan sat na grčki. U ovom su drugom razredu učili imenice i verbum substantivum et barytonon, dakle elementarnu gramatiku. Četvrtak je bio praznik. Mjesto obuke držala se je taj dan kroz jedan sat t. zv. akademija, t. j. neka vest literarne sekcije prema predmetu dotičnog razreda.

Obuka u materinskom jeziku protekla je sama od sebe kod seljanjanja i sprezanja i kod prijevoda iz latinskog.

3. razred

(media classis grammaticae) imala je da uvede duka u potpuno poznavanje latinskog oblikoslovlja, pa se sintaksa imala još do konstrukcije figurate.

Metoda bila je sintetička: Exemplum, regula, applicatio. (Primjer, pravilo i primjena pravila na ovu izreku). Tim se razvila i pamet maloga duka; on je učio prema svojoj dobi filozofirati.

Svaki učenik imao je počevši već od drugog razreda svoja takmaca, koji mu bijaše ravan u školi. Kad je učitelj koga pitao, ustao je i njegov aemulus, te je imao pravo reći, što prvi nije znao i ispravljati, što je onaj krivo rekao.

Katkada su obadva tabora cijelog razreda o utanačenom predmetu n. pr. o nepravilnim glagolima koncertirali, t. j. literarni boj bili. Pri tome je svaki svojem takmacu imao staviti tri pitanja, recimo na pitku o exercitium memoriae, onda o gramatici, a treće o prijevodu. Svaka se pobjeda točno zabilježila, a na koncu se proglasio rezultat. Pobjedena stranka izubila je svoj barjak koji se kočio unakrst s barjakom pobjednika nad trofejem (znakom pobjede) sa natpisom: Vivant victores! Pobjedenoj stranci pokrila je crna tabla sa natpisom vae victis! ploču i njihova imena na njihovu sramotu.

To je ove dake vrlo ljutilo, ali i potaklo na novu marljivost. A nije se nijetko dogodio, da se nakon takvog poraza legat pobjedjenih javio pred imperatora pobjednika te mu ispred svoja tabora najavio novu bitku za osvetu. Poslije toga dogodilo se i to, da je jedan razred s drugim sebi najbližim javno u

auli koncertirao pred svim učenicima iz gimnazije, pred vidim učiteljskim zborom, pače često i pred pozvanim odličnim gostima.

Ovo svečano takmenje donijelo je primjena u svakodnevnom koloteču: s.olsje monotonije. Osobito kad su učenici već bili umorni, dobro bi to profesoru došlo, da im dađe za zadnja pol sata kakvu malu koncertaciju. To im je bila i prigoda, da se vježbaju u latinskoj konverzaciji: i r. sa ov. p. v. c. i. Hicet corrigē, errasti d. ruge opaske morate su se reći latinski.

Latinski je noćeo bio školski jezik. P. učela: s.lege, scriba loqueret. znali su Isusovci dovesti svoje učenike dole, da već u grammatikalnim razredima prilično latinski govore. I izvan školske zgrade nastojali bi mladi daci, da o. d. a. k. k. (latinski) govore.

Iz grčkog su daci prevodili na materinski jezik. No u 5 i 6 su razredu iz grčkog prevodili na latinski.

Daci su svaki dan osim subote morali donijeti latinsku zadaću, za koju bi im tekst profesor dan prije diktirao. Ta su imali zgradu, da upotrijebe riječi i fraze onog štiva, što su u Ciceronu i drugim klasicima upravo sada čitali. Najviše se je gledalo na Ciceronov slog.

Iz latinskoga su u 3 razredu čitali izabrane Ciceronove listove, pripovijesti i opise istoga auktera, Cezara i Ovidija. Iz grčkog Aesopove basne, Cebesovu tablu (pinax), izabrane Lukijanove razgovore.

4. r. z. ed.

Ili »suprema grammatice». U tom razredu već se stekli poipuni znanje latinske grammatike, sintakse i metrike. Iz sintakse su uzeli syntaxis ornata s tropima i figurama i to opširno. P. tome su se četvrtoskolci i zvali »sintaksistom». I grčka se slovnica u tom razredu morala dublje upoznati. Sa latinskog bi već okretan u latinskoj konverzaciji te je već imao prilično veliku copijam verberum. Po je sintaksistama omogućilo, da lako prate ono, što se u školi tumačilo, a mnogi je iz privatne marljivosti nastojali, da ono, što se nije u školi čitalo, kod kuće čita. Daci su imali za svaki razred svoju latinsku čitanku ili Hrestomatija dobe uvezanu, iz koje se jedva treći dio mogao tumačiti - bilo je dakle promjene u gradivu za razne školske godine.

Način je predavanja u školi bio vrlo temeljit. Profesor se nije zadovoljavao time, da dak zna dolčno mjesto prevoditi, nego je iskao 1. paraphrasis (sadržaj drugim latinskim riječima) 2. explicatio notionalis 3. ex latini latini a. i. s. (po riječi običaj, čud) onda istom 5. prijevod, a napokon 6. explanatio grammaticae. Za o. su im služile i ove pomoćne knjige, izdane od iskusnih školnika: Amalthea; Novissimus paedagogus domesticus, Indiculus universalis, Apparatus eruditio- nis, Sintaxis ornata.

Iz latinskog su čitali u 4. razredu listove Ciceronove na prijatelje, na Atika, i na brata njegovu, de amicitia, de senectute, paradoxa, Salusta, Properija, iz Virgilija ekloge, jedan georgikon i stogod iz Eneide.

Iz grčkog čitao se Ezop, Hrisosom, Ksenofon, Agapet i drugi lakši pi čit. Ne treba ni spomenuti, da su učenici od ovih klasika dobili u ruke samo takora izdanja, u kojima nije bilo nemoralnih mjesta.

Kolike li koristi od takvog štivala! Mladić je iz starih knjiga učio i neopazice mnogo stvari iz društvenog života i upoznao je stari vijek te običaje, čud i značaj starih naroda, njihovu vjeru, način ratovanja, njihovu umjetnost, basne, mudrost, njihove krijeposti i opačine i njihovu sudbinu. Učenik je na taj način imao dva svijeta pred sobom: sadašnji, u kojem živi; i predkršćanski, u kojem je njegov duh toliko puta boravio. Ne da se kazati, koliko ovo koristi te se duh razvije i raširi duševno obzorje. Klasični nauci k tome obogate mladića malo po malo raznolikim znanostima. Tako zvana »eruditio« daje mu pojmove o mitologiji, arheologiji i staroj povijesti, koje mu puka poduka u ovim predmetima nikada ne bi dala. Svaki sat podaje vještom profesoru prilike, te tumačeći auktora poveća i ovo znanje učenika.

Kad je već u gramatikalnim razredima tako lijepi uspjeh, što ćemo istom kazati za dva naredna, koje stara škola nazivlje humanitet i retoriku.

5. razred

poesis ili humanitas, »humaniora« Već ovaj naslov o nečije nam zadaću razreda. Humanitet definirali su stari ovako: »Humanitas est cognitio linguae in proprietate et copia«. Jasno je, o kojem se jeziku tu govori — o latinskom.

Dok se u nižim razredima tražio prijevod kako tako, to se upravo dotjeran prijevod zahtijeva u ovom razredu na materinski jezik. Prigovaraju staroj školi, da je zanemarila narodni jezik. Eto najboljeg dokaza, da nije, kad je tako pedantno tražila dobar prijevod na jezik dotične zemlje. Profesor nije mirovao, dok nijesu učenici pogodili terminus proprius za svaku latinsku riječ ili frazu.

Ni jedan jezik nije tako zgodan, da vježba učenika u jasnosti sloga, kao latinski jezik. To je mrtvi jezik, koji ima sasvim izradenu terminologiju. U tom pogledu jest najbolja priprava za govornišтво.

Svaki đak bio je dužan, da sabere zbirku latinskih fraza većinom iz Cicerona. Ovu svoju kopiju verborum, koju je tijekom vremena stekao, mogao je mladić pokazati i povećati, kada bi u školi mjesto prijevoda latinski tekst samo parafrazirali, t. j. drugim latinskim riječima izrazili, ili kad su kušali, da neko klasično mjesto primijene na savremeni predmet.

Iz grčkog su prevodili počevši od petog razreda samo na latinski.

Latinski su slog stjecali u petom razredu obilnim zadaćama s materinskog jezika na latinski ili neposrednim latinskim sastavcima. Takve zadaće bile su hrije, proemia, opisi, pripovijesti. Zgode im je za to davalo propisano štivo: iz latinskoga Ciceronovi moralni filozofski spisi kao n. pr. de officiis, de natura deorum, de finibus, Cezar, Salust, Livij, Curtius, Tacit i slični po izboru.

Da se ne bi ovaj razred badava zvao poesis ili poctica, čitala se Eneida (osim 4. knjige) i nekoliko Horacijevih oda. Kako su se učenici već u razredu uveli u metriku i praktično u njoj vježbali (n. pr. tim, da su rastavljene pjesme opet sastavili), to se u toj stvari mnogo više tražilo u Poesi. Daci su ovdje morali čitave nize heksametara ili distiha samostalno izraditi te ih kod svećanih akademija javno deklamirati. Uopće se na isusovačkim gimnazijama počevši već od najnižih razreda mnogo držalo do deklamacije. Bilo je često javnih akademija pred različnim gostima, a katkada i drama predstava pred vanjskom publikom, da se

đaci vježbaju u javnom nastupu. Predstave bile su većinom religioznog sadržaja n. br. iz biblijske povijesti, te ih je na latinskom jeziku izradio koji profesor dotičnog kolegija. Poslije je nastao običaj, da se daju i poučni komadi u narodnom jeziku, a ti su bili na veliku korist i pobudu puka.

Iz retoričkog obzira čitali su u drugom poljeću petog razreda nekoliko Ciceronovih govora: pro lege Manilia, pro Archia, pro Marcello, ad Caesarem. Kod svagdanjih zadaća gledalo se na finoću ciceronskoga sloga, a svakoga tjedna tražila se po jedna slobodna latinska radnja.

Iz grčkog čitali su Isokrata, Baslija Hrisostoma, Platona, Sinezija, Phokilida, i slične klasike. Kraj toga štiva se Gramatika potpuno uvježbala, a počela se i prozodija i metrika.

Tako silno gradivo mogli su mladi ljudi samo zato svladati, jer su već iz predašnjih godina imali veliku vještinu u latinskom i grčkom jeziku, te što su darovitiji još mnogo privatno učili. Nije one đake smetala napast, da bi čitali romane, časopise, novine. Imali su naime dosta ljepote u starim klasicima, u kojima su onda već uživali, a nijesu ih istom s mukom prevodili. Ako je koga nukala volja, da se vježba u svojem materinskom jeziku, prenosili su krasote klasičnih jezika na živi jezik. Primjer imamo u Gunduliću.

Što da istom kažemo o zadnjoj godini stare gimnazije. To je

6. razred

ili »rhetorica«. Ona je kruna svega. Govorništvo bilo je ars artium, umjetnost, svih umjetnosti. Sve, što su đaci do toga razreda učili, moralo je sada služiti elokvenciji.

Klasici nisu se samo filologijski i to temeljito tumačili, nego i estetski. Kao načelo valjalo je starima za svaku umjetnost: »Natura, ars, exercitatio«. Polazeći od prirodne sposobnosti ili talenta (natura) izvadili bi iz klasičnih uzora umjetnička pravila (ars), kako to već stari Kvintilijan majstorski zna, a onda bi se mladić neumorno vježbao izrađujući govor za govorom, pošto je našao gradivo (inventio), umjetnički razdijelio (dispositio), a po gotovo mladenačim žarom okitio krasnim slogom (elecutio). Tako je Ciceron postao govornikom, tako svijetlo istočne ruke sv. Ivan Zlatousti, koji je kao mladić došavši u Atenu iz male Azije tražio iskusnog retora Libanija, premda poganina, da se osposobi za svoju uzvišenu službu. Evo za takvim ciljem težili su retorici stare škole, svaki prema svojim silama i darovima.

Teoriju retorike učili su đaci iz Aristotela, a još više iz „lastitih d'k'ata profesora. Osim vježba u retoričkim amplifikacijama i imitacija klasičnih govora, morao je svaki đak mjesečno po jedan samostalni govor izraditi prema zadanoj temi koji su onda drugovi i profesori kritizirali po pravilima umjetnosti. Ako je taj govor zaista bio dotjeran, mogao ga učenik naučiti na pamet i deklamovati prema koncu večerne škole ili prigodom sedmične akademije u četvrtak pred svim akademikarima.

Riječ u jednu, kada je mladić svršio retoriku išao je u pravu inteligenciju. Ta on je znao javno i privatno latinski općiti. Gospoda su većinom i među sobom govorila latinski, te se i dopisivala. Preda mnom leži jedan list bana Erdődy-a na

biskupa Borkovića: Počeo je hrvatski (kajkavski), ali vno potreben rečku prelazi na latinštinu. U arhivima čemo naći korespondenciju s arhiv Hrvata s papom, carem, kardinanima, knezovima, riječ u jednu s gospođom svih zemalja na latinskom jeziku. Na ovom jeziku pisala su se onda svuda učena djela, jer njesu narodni jezici bili tada tako razvijeni, niti su imali potpunu terminologiju kao danas. I latnske su knjige razumljive svim narodnostima. Latinske knjige, koje su se u obilju nalazile u bibliotekama, bile su pristupačne i đaku šestog razreda — dakako u koliko su bile za nj podesne. Retor je dapače morao do konca retorike tako daleko doći, da je mogao o takoj temi bez daljnje priprave (ex abrupto) latinski predvati. U tu svrhu čitao se opet i opet Cicero. Njegove bi govore retorici točno analizirali, o njima napravili sinopsu (okosnicu), te proučavali njegov cijeli način.

Iz grčkog se u šestom razredu stare škole čitao Demosten, Platon, Tukidid, Homer, Heziod, Pindar i t. d., a od sv. otaca Grigor Nazjanski, Bazilije i Hrizostom.

Tko bi to mogao svladati od današnjih maturanata?

No ipak se nije svršeni gimnazijalac onda smatrao sposobnim, da pođe na sveučilište. Još je prije morao svršiti **licej**, t. j. trogodišnji tečaj filozofije.

Za prelaz iz gimnazije u licej tražio se poleno teški ispit iz retorike i to usmeni i pismeni. U opće se školsko godinu na gimnaziji u ječ svršiti javnim ispitom, iza kojeg se neposredno i kadkad istom na početku buće školske godine dijelila nagrada uz velku vanjsku svečanost.

Licej

Ogledajmo još samo malo ovu školu!

U prvom se tečaju predavala logika, kritika i općenita metafizika ili ontologija svaki dan po dva sata, jedan sat prije podne, a jedan sat poslije polne. Na večer slijedio je jedan sat repeticije ili disputacije. Što je dakle u gimnaziji bio latinski jezik, to je bila u liceju filozofija — glavni i jedini predmet.

U drugom tečaju predavala se matematika i fizika. Sada je dak kao zreli mladić istom shvaćao, što je matematički dokaz, te je razumio fiziku, astronomiju, matematički zemljopis i t. d. Kao auktor predavao se Aristotel. Čitao se i tumačilo njegove 8 knjiga fizike, knjige o nebu (astronomija) i prva de generatione.

Ako je koji učenik pokazao dara za matematiku, imao je zgodu, da u drugom godištu filozofije sluša predavanja iz više matematike. Druga godina filozofije bila je dakle određena za realne predmete.

U trećem tečaju liceja predavala su se najteža pitanja iz ontologije, zatim metaphysica specialis naimo kosmologija i psihologija. Posebni profesor predavao je etiku i narodno pravo.

To je bila t. zv. skolastička filozofija, koja se je sva predavala u latinskom jeziku. A istom, kad je dak na koncu trećeg tečaja položio ispit iz cijele filozofije, imao je **maturalni** ispit u pravom smislu riječi, kojim je bio sposobnim za razne struke sveučilišta.

2. Korist stare škole.

Pitamo sada: U čemu je snaga te stare škole?

Ona je bila **temeljita**. Kako? Jer je bila **jedinstvena**.

U staraj je školi samo **jedan učitelj**. On vodi razred po mogućnosti od prvog do šestog godišta kroz cijelu gimnaziju.

Tu je samo **jedan glavni predmet** — latinski jezik — jer grčki mu je podređen.

Stara škola poznavala je samo jednu metodu, koja su se profesori posvuda savjesno držali, jer je bila strogo propisana.

Ona je imala samo **jednu knjigu**. Od Portugalske do Poljske poduzimalo se po svim kolegijima — a bilo ih je g. 1762. oko 700 — po s'ornici Alvarezovoj. I očišćena izdanja rimskih i grčkih klasika bili su po svim isusovačkim školama ista. Tako možemo pomisliti slučaj, da je dak, koji je u francuskoj apsolvirao gramatiku, u Zagrebu nastavio svoje nauke.

K tomu se obuka u staroj školi psihologički **konzentirala na jedno**. U mladim godinama samo gramatika i riječi; jer je onla pamćenje najbolje razvijeno. U doba, kad se a mladići razvijaju zornu moći, mašta i čuvstva, stara se škola u humanitetu i retorici bavila gotovo samo pjesništvom i govorništvom. Kad je p ko mladić dozreo do mladog muža, onda je mogao i um svoj razviti u mudroslovlju.

Tako je stara škola u 8 godina — jer o pvo razredu ne govorimo — učenike svoje dovodila do prave zrelosti, te su se mogli iako sniđi a nemoralnost mladića, nego i stoga, što tako dugo sjede na školskoj klupi? Stara je škola dala svojim učenicima vremena, da uče i nauče temeljito **aleksandrijski zov** je pripravnost školom za kršćansku vjeru i odgojiteljicom za evanđelje.

Odakle ova nercoznost naše mladeži, ako ne od sile predmeta? odakle ona stagnacija u višim razredima, ako ne od dosade? odakle ona nemoralnost mladića, nego i stoga, što tako dugo sjede na školskoj klupi? Stara je škola dala svojim učenicima vremena, da uče i nauče temeljito svoje zadaće i pri tom, da se dovoljno giblju na sježem zraku, po šetnjama u gramatiku, a zato su oni znati sačuvati i živce za kasniji rad.

Danas sanje se i razništja, kako bi još mogli vremena prištediti? te bi se valjda još moglo i novih predmeta uvesti i našli su riješenje. Rekoše naime: »Ukinimo klasične jezike, koji nam otimlju toliko satic i zaista već su davno uveli t. zv. realnu gimnaziju, koja nije kuhana ni pečena. Prije rata su već iznašli neki tečaj gimnazije, gdje nema grčkog jezika. U Madarskoj su uveli, da se grčki klasici samo u prijevodu čitaju. U Njemačkoj imaju sad iza ruku i svoju »njemačku gimnaziju, dakako pokraj svojih realni i realnih gimnazija. U ovoj se njemačkoj gimnaziji ne uči više ništa latinska slovnica, nego se samo prijevodi čitaju. Tako opremljeni mladići, kao da su izašli iz neke djevojačke škole, doaze na sveučilište. To je moderna uzor gimnazija, u kojoj sjede 8 ili 9 godina. A uspjeh? Divljaštvo i beznačajnost. To nas potiče da rekneмо dvije tri o **moralnom odgoju stare škole**.

Uzima se, da je učitelj čuloredan čovjek. No, da ima trajan utjecaj na dječaka mora ga svega imati u ruci. To već traži Kvintilijan (De instit. or.) A kako je u tom pogledu kod našeg sistema stručnih učitelja? Jedva na tko od njih sva imena svojih učenika, a i a no i d'ih pona. To su učeni

učitelj ima po par sati u mnogim razredima, i njegov je utjecaj na đaka tako minimalan.

Ne u moralnom odgoju bili su Isusovci pravi majstori. Nije ni čudo, kad su svoj razred od mladih nogu sve do liceja vodili. Tajna njihova bijaše da bi s obukom svojom spojili i vjersku odgoju. Obrazovati um i oplemeniti srce — to bijaše njihovo načelo. To je sklonulo čak i inovjerce, da su svoju djecu njima povjeravali na odgoju osobito, kad su gledali pokvarenost u svojim vlastitim školama. I u Zagreb je doveo n. pr. g. 1606. Isusovce baš neki protestant, jer je imao zgrade, da u inozemstvu prouči njihovu uzgojnu metodu.

Za taj cilj davala im je njihova škola mnoga pomoga. Nije im dosta bilo, da svojim đacima nedjeljom drže misu sa propovijedu ili duhovnim štivom, nego su pobožnije i uzornije đake još dalje vodili na putu krijeposti u Marijinoj kongregaciji. I preko tjedna odveli bi učenike ili prije ili poslije škole k sv. misi. Škola bi molitvom započela i svršila. I sama je škola smjerala na nadprirodnu odgoju. Učitelji su od prvog razreda sve do mudroslovlja uključno imali propis »ut adducant discipulos ad cognitionem et amorem Creatoris«. Razrednik je morao jedamput u tjednu u svojem razredu držati ekshortu. Kako je on svakoga svojega učenika u dušu poznao, mogao je pri tom lako pravu žicu pogoditi. I izvan škole nastojali su profesori privatnim razgovorima probuditi i odgojiti pobožna čuvstva kod svojih učenika, svjetovati ih, da bi svaki dan čitanjem pobožne knjige duh i srce svoje barem kroz neko vrijeme Boga posvetili, a najviše su ih očinski savjetovali, kad se radilo o tom, da mladić izabere budući svoj stalež.

Ova kršćanska odgoja bijaše i tajna uspjeha u staroj isusovačkoj školi. Sve je htjelo Isusovcima u školu, i mnogi gradovi molili su kroz desetljeća badava, dok nijesu napokon postigli, da su i oni dobili kolegij Družbe Isusove. Početak bio je često vrlo malen i čedan. Tako i u Zagrebu, gdje su Isusovci s početka imali samo gimnaziju kod sv. Katarine. No g. 1633. spominje se O. Grgur Fötsch kao prvi profesor »casuum conscientiae«. To je bio početak teologije, jer pod imenom »casus conscientiae« razumjeli su onda nekakav kompendij teologije.

Inače bio je u Zagrebu broj učenika velik. Tako n. pr. 1683. bilo je oko 700 đaka od mališa do akademičara, a grad Zagreb onda je imao jedva više od 3000 stanovnika. Među ovim učenicima bilo prema izvještaju kolegija sv. Katarine 43 klerika (iz crne škole), 155 plemića. Zaređeno je rečene godine svećenika 21, a 9 njih stupilo je u razne redove (Pavline, franjevce, kapucine i Isusovce, dočim je jednom cijela retorika — 32 na broju — stupila u franjevački red).

U Ljubljani iznosio je g. 1761. broj učenika isusovačkog kolegija 460 i to 44 retorika, 58 poeta, 66 sintaksista, 81 gramatista, 91 principista i 120 parvista. Isusovci su imali u Ljubljani osim svog kolegija kod sv. Jakova i plemićki konvikt u današnjem sjemeništu (convictus nobilium Carolinum). Osim toga su imali veliki eksternat, iz kojeg su izišli vršni ljudi svakog staleža. U opće je broj vanjskih učenika bio i drugdje veći

nego li nutarnjih, jer za internate nije bilo dovoljno mjesta u starim uskim gradovima, opkoljenim gradskim zidovima.

Krivo je dakle mnijenje, da je Družba Isusova imala svoje kolegije samo za odgoju budućeg klera. Ustanova Družbe veli, da Isusovci imaju odgajati mladež (pro omnibus statibus, praesertim sacerdotali) za sve staze, a osobito za svećenički.

3. Zaključak

Ono što smo do sada rekli, neka bude samo kratka informacija o ustrojstvu starih gimnazija. Otkada je bila ukinuta Družba Isusova, počelo je eksperimentiranje u školstvu, a tomu još nikada nema kraja. Osobito je filozofija zašla sa svog temelja i zanimanje za nju isčeznulo, a to najviše stoga, što joj gimnazija ne utire puta.

U mnogim krugovima i izvan katoličke Crkve uviđaju, da je moderna škola zabasala. Značajna je u tom pogledu činjenica, da su prije rata čak u protestantskoj sjevernoj Njemačkoj počeli proučavati Ratio studiorum stare Družbe Isusove.

Što više protestantsko sveučilište u Berlinu molilo je isusovačkog provincijala, da bi im poslao jednog ili više strukovnjaka iz Družbe Isusove, da zajedno s nekim odborom protestantskih školnika prouči problem, kako bi se očevidne prednosti stare latinske škole isusovačke složile s potrebama savremene obrazovanosti.

To je zaista pravo stanovište. Ni jedan pametan čovjek ne će na to misliti, da bi se stara škola sad opet uvela. U ono staro doba bili su uspjesi školskog ustava Družbe Isusove zaista sjajni, pa je taj školski ustav bio zavladao po svoj Evropi.

Naše su današnje potrebe ipak druge, nego li u 17. i 18. vijeku. Zato moraju doduše pedagoška i didaktična načela, koja su se kroz stoljeća pokazala prokušanima, ista ostati, odnosno iznova se uspostaviti. Ta priroda ljudskog duha i njegov razvitak u djetetu i mladiću ostaju vazda jednaki, a ovom se mora obuka priljubiti. Samo će onda prosvjeta biti pametna i donijeti će mladeži pravu obrazovanost i očuvati će njezino duševno stanje. Drugim riječima **formalni** elemenat naobrazbe mladeži mora se opet uspostaviti. **Materijalni** pako elemenat mora se prema savremenim potrebama raširiti — ali ne preko zdrave mjere. **Najbitnija** sastavina ovog materijalnog elementa moraju na gimnaziji uvijek biti stari **latinski i grčki klasici**.

Završujemo riječima novije filologije, a to je glasoviti osnivač profesor Dr. Nägelsbach. On je na smrtnoj postelji naložio svojem potrebnom govorniku (Dr. Thomasiusu): »**Kličite kaže, na mojem grobu, a to neka bude oporuka moja, što ju ostavljam svim učenicima svojim, kličite: Potrebna je klasična obrazovanost, inače će barbarstvo svom silom navađati na nas!**«

F. Hammerl D. I.